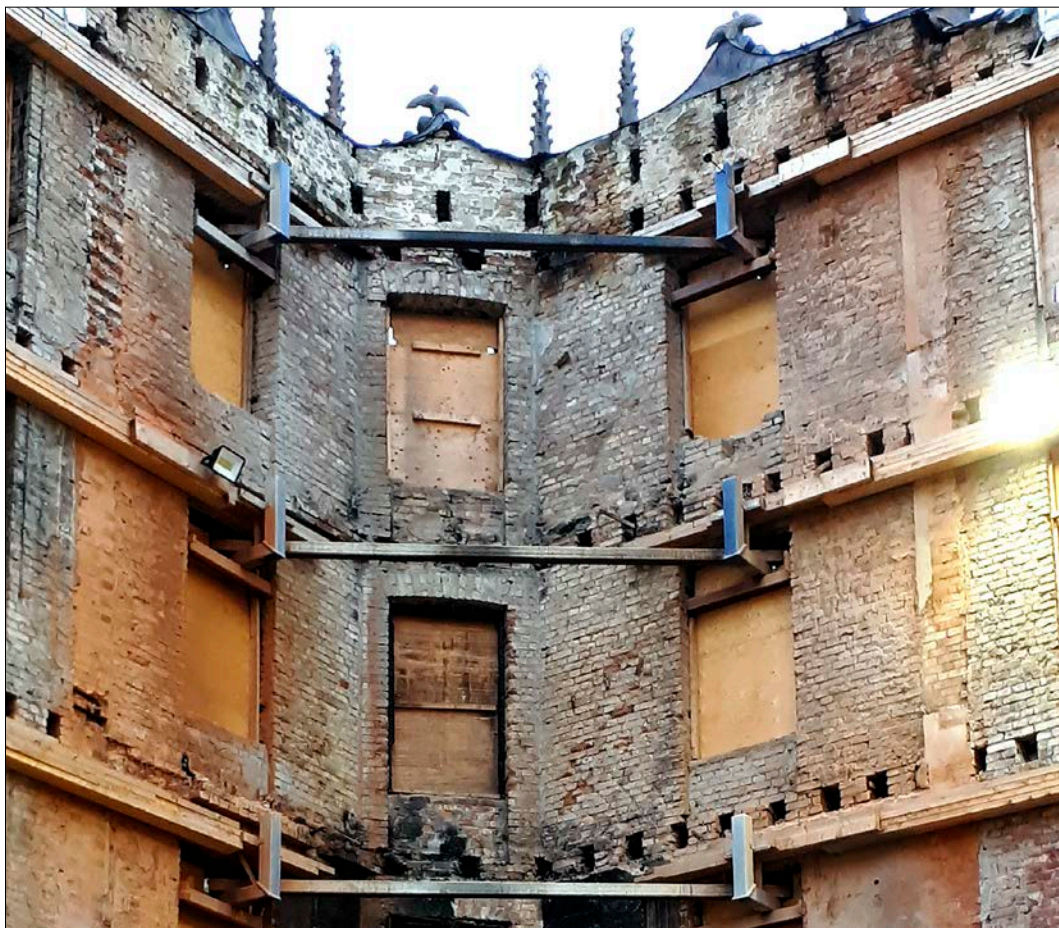

DEN ÄLDRE STRANDLINJEN INOM

KVARTERET VILDMANNEN

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom fastigheten Vildmannen 7, Stockholms stad och kommun, Stockholms län

JAN KOCKUM

Rapporter från Arkeologikonsult 2021:3385

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Efter branden 2017 kvarstod endast fasaden av fastigheten Vildmannen 7. Foto sydvästra insidan, från nordöst.

ALLMÄNT KARTMATERIAL:

Fastighetskartan: © Lantmäteriet

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

© Arkeologikonsult 2021

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.

Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

DEN ÄLDRE STRANDLINJEN INOM

KVARTERET VILDMANNEN

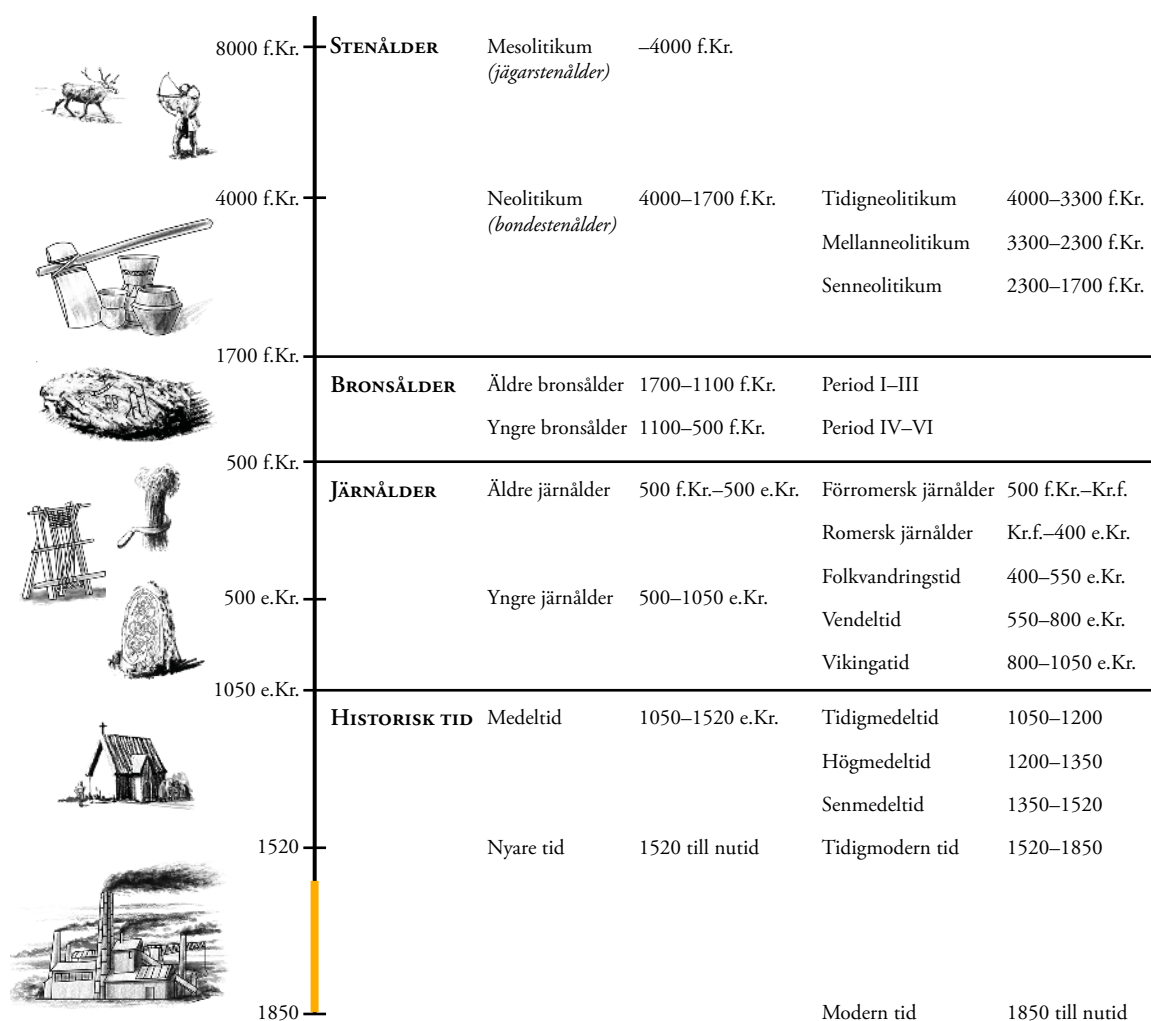
Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom fastigheten Vildmannen 7, Stockholms stad och kommun, Stockholms län

JAN KOCKUM

Rapporter från Arkeologikonsult 2021:3385

ARKEOLOGISK PERIODINDELNING

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen.

Fornlämning är en lämning som omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850, är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Möjlig fornlämning innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning

eller inte. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte fastställt lämningens utbredning.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller förstörda. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING.....	7
INLEDNING	7
TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ.....	8
METOD OCH GENOMFÖRANDE	10
RESULTAT	10
DISKUSSION	13
REFERENSER	13
Litteratur	13
Digitala källor	13
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	14

Figur 1. Platsen för den arkeologiska undersökningen i Stockholm. Mot bakgrund av Terrängkartan, skala 1:50 000.

SAMMANFATTNING

Efter beslut av Länsstyrelsen i Stockholms län har Arkeologikonsult genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i kvarteret Vildmannen 7 (figur 1 och 2). Bebyggelsen inom fastigheten drabbades av en eldsvåda år 2017, var-efter endast fasaderna var kvar.

Undersökningen gjordes i samband med de markarbeten som utfördes inför återuppförandet av fastig-

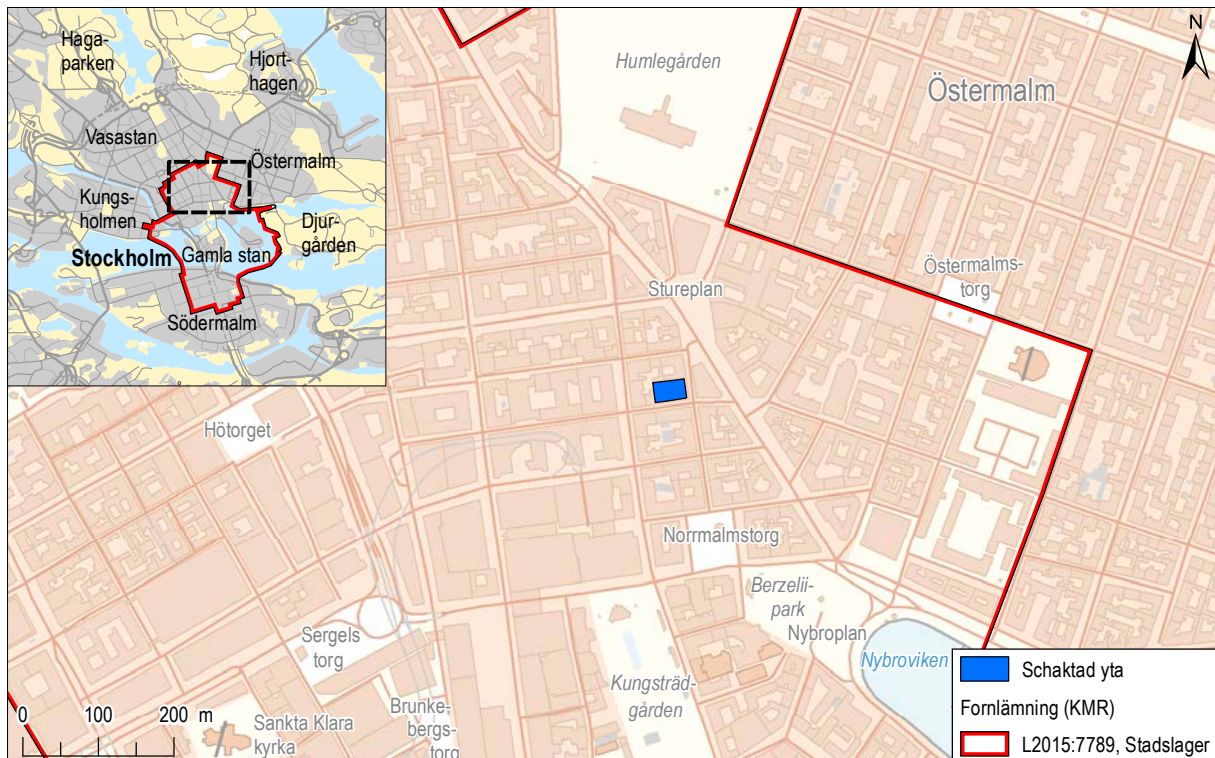
hetens innanmäte. Då det planerade källarplanet låg under havs- och grundvattennivå trängde snart vatten upp och arbetet fick till stora delar utföras som en muddringsövervakning. Vid markarbetena framkom pålar och plank som slagits ner och lagts ut i samband med uppförandet av den nedbrunna fastigheten. Vid undersökningen kunde också den ursprungliga strandlinjen för Ladugårdslandsviken, som fylldes igen under 1600-talet, konstateras.

INLEDNING

Bebyggelsen inom fastigheten Vildmannen 7 från slutet av 1800-talet drabbades år 2017 av en eldsvåda och brann ner till grunden; endast fasaderna stod kvar. I samband med återuppbyggnaden har omfattande markarbeten genomförts. Då området ligger inom fornlämning L2015:7789, Stockholms historiska stadsområde (figur 2) och det tidigare har påträffats arkeologiska lämningar i närområdet så fattade länsstyrelsen i Stockholms län beslut om att

en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning skulle göras (Lst dnr 431-17926-2020). Undersökningen genomfördes under 11 november 2020 till 14 juli 2021.

Syftet med undersökningen var att med vetenskapliga metoder dokumentera kulturlager, konstruktioner och fynd som påträffades vid schaktningsarbetena.

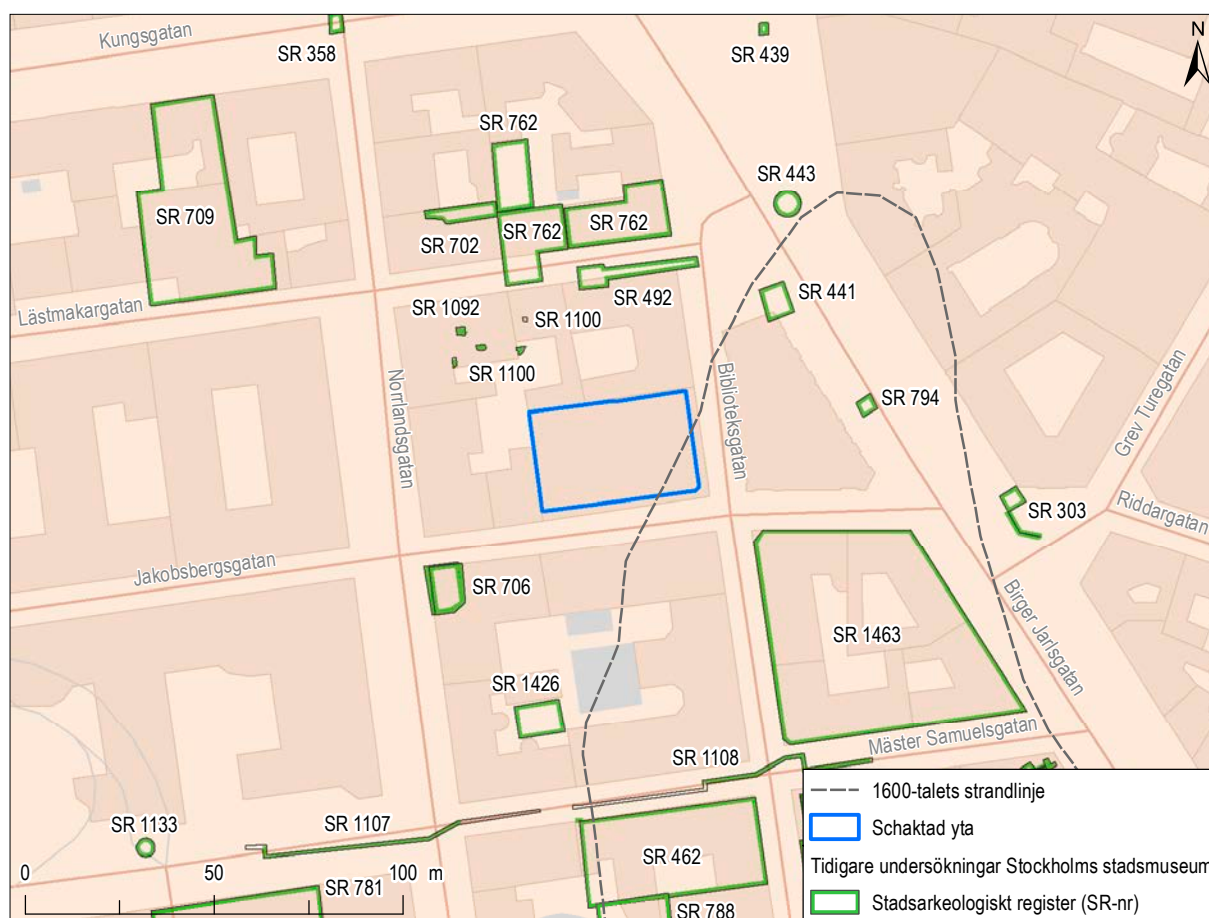
Figur 2. Undersökningsområdet och Stockholms stadslager L2015:7789 enligt Kulturmiljöregistret (KMR). Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:10 000. Översikt i skala 1:150 000.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Vildmannen 7 omges av Biblioteksgatan i öster och Jakobsbergsgatan i söder samt angränsande fastigheter inom kvarteret i norr och väster. Här uppfördes mellan åren 1895 och 1898 en flerfamiljsfastighet. I november 2017 utbröt en kraftig brand som förstörde hela innanmätet. Pågående nybyggnation syftar till att behålla fasaderna. För att öka takhöjden i källaren har man sänkt golvnivån med 1,5 meter. Detta innebär att markgrepp gjordes under grundvattennivå, vilket i sin tur fick konsekvenser för den arkeologiska undersökningen som till stor del fick genomföras som muddringsövervakning.

Kvarteret ligger i den norra delen av ett område som under 1600-talet ännu utgjorde en nord – sydligt orienterad vik kallad Ladugårdslandsviken. Idag, i delvis igenfylld och därmed krympt version, kallad Nybroviken. Ladugårdslandsviken var genom den

smala vattenförbindelsen Rännilen förbunden med Stora Träsket, ett vattensjukt område som sträckte sig mellan nuvarande Jarlaplan och Eriksbergssplan. I området låg under 1600-talet en av stadens större hamnar, och här har vid schaktningsarbeten också påträffats ett stort antal båtar. Arkeologiska undersökningar visar att utfyllnaderna i huvudsak skedde från väster medan den östra strandlinjen till stor del behölls så länge Rännilen var i bruk (figur 3 och 4). Huvuddelen av de påträffade anläggningarna har genom dendrokronologi daterats till perioden 1630- till 1660-tal, med en första byggnationsetapp mellan åren 1629–1647. Anläggningarna från första etappen utgörs sannolikt av konstruktioner längs strandlinjen utmed de nya kvarteren i väster – Skären, Kvasten och Vildmannen– till exempel form av bryggor, angoringspålar, pålrader och kajkanter (Hedlund 2018:6 ff).

Figur 3. Tidigare arkeologiska iakttagelser och undersökningar enligt Stadsarkeologiskt register (SR). Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:2 000.

SR-nr	Kvarter	Schakttyp	Resultat	År
441 (a)	Stureplan	Schaktning för transformatorstation	Ett 8x9 m och ca 3 m djupt schakt grävdes i Stureplan nära Birger Jarlsgatan. I gropen framkom stenmurar av granit/sprängsten fogade i bruk. Murresterna vilade på en rustbädd av fyrkantssågade furustockar. Över hela gropen iaktogs en horisont med tegelskärv. På platsen har enligt uppgift funnits en byggnad som revs år 1890. Tegelskärvshorisonten betyder alltså marknivå före Birger Jarlsgatans framdragande.	1936
441 (b)	Stureplan	-	Ca 5,4 m under gården fynd av båtresten enligt beskrivning till geolog.	Före 1863
443	Stureplan	Schaktning för elledningsstolpar	Två gropar grävdes i Stureplan, i området för spårvägen. Grop I: 1,2x1,4 m stor och 2,5 m djup. I gropen påträffades en träkonstruktion, två liggande timmer fastsatta i en påle med dymlingar. Grop II: Bristfällig dokumentation. Ett sandlager under gatunivån samt ett sandlager 2 m under gatunivån var det enda som registrerades.	1947
462	Skären	Schaktning för nybyggnation	I samband med schaktningar för nybyggnation i kvarteret Skären i korsningen Mäster Samuelsgatan – Biblioteksgatan dokumenterades hus- och rester efter fyra båtar daterade till 1600- och 1700-tal. Byggnadsresterna låg dels i samma riktning som dagens stadsplan, dels orienterade enligt stadsplanen före 1640-talet.	1928
492	Vildmannen	VA-schakt	Rester av kullerstengata med en tunn ovanliggande svartfärgning (äldre gata), ca 2,5 m under gatunivån.	1976
702	Sumpen 14	Schaktning för källarvåning på gård	Vid schaktningar framkom under gårdsnivån ett ca 0,05 m tjockt avsatt lager med djurben och någon keramik, som ej tillvaratogs. Därunder kom sand och djupare ner lerblandad sand. Nivån för gården var + 3,42 m.ö.h. Schaktbottensnivå ca 1,15 m.ö.h.	1984
706	Kvasten	Schaktning för rivning och nybyggnation	Under den rivna bebyggelsen fanns det källare varar några hade en orientering som inte överensstämde med den nuvarande stadsplanen från 1640-talet och som därför kan vara äldre än så. Källarna var nedgrävda i åsen, som sluttade mot SÖ. I den SÖ delen framkom under källarnivån fyllnadslager samt under dessa trärester. Träet låg på åsgrus och därunder blålera. Denna del bör ha utgjort strandkant någon gång under 1300- eller 1400-talet. Dokumentation från ett mindre område, där det ej varit källare, visar åsgrus direkt under gårdens nivå 1300–1400-tal.	1986
762	Sumpen 1, 2, 13	Grundförstärkning, nybyggnation	De arkeologiska lämningarna framkom främst under källargolvet i den del av fastigheten 1 och 2 som renoverades. Där handgrävdes sammanlagt ett 15-tal gropar av ABV:s personal. Groparna fick vid den arkeologiska dokumentationen markeringarna A–M. I samband med att husen i fastigheterna 1, 2 och 13 revs framkom bakom väggarna i källarna längs med Lästmakargatan kulturlager som visade strandlinjens läge i området. Under källarna påträffades ursprunglig lera och delar av en gles pålad samt enstaka föremål. Datering till 1600-tal.	1987
794	Birger Jarlsgatan 17	VA-schakt	I schaktet påträffades ett kraftigt laggat träkar från tiden när området genomströmmades av vattendraget Rännilen. Karet dokumenterades i schaktkanten och var ej möjligt att datera genom dendrokronologi. Resterna ligger kvar under gatan. Datering till 1500–1800-tal.	1990
1092	Vildmannen 10	Förundersökning i samband med renovering av källare	I provgropen framkom lager som daterades till 1600-tal och senare. Den äldsta konstruktionen bestod av en brunn. Brunnen hör sannolikt ihop med 1700-talets byggnationer i området. I flera av de omgivande husen finns brunnar utmärkta på bygglovhandlingar från denna tid. Brunnen övergavs förmodligen när det nuvarande huset byggdes 1888–1890.	2009
1100	Vildmannen	Grundundersökning	Fyra provgropar togs upp, 1,5x2 m stora och 1,2–3,3 m djupa. I tre av groparna framkom orörd lera ända upp till nuvarande källargolv. Dessutom påträffades delar av en kallmurad stenmur som hör till det nuvarande huset, uppfört 1890. I provgrop 3 påträffades resterna av en rökgång i tegel tillhörande den bakugnsanläggning som byggdes inom fastigheten år 1895. Inga fynd påträffades.	1993
1426	Kvasten 8	Nybyggnation	Vid undersökningen framkom bland annat metertjocka vattenavsatta lager som tolkades som spår av att området använts som avskrädesplats under 1600-talet. Ett yngre skede, som kan dateras till 1700-tal fram till nutid, representeras av ett raseringslager som tolkats som tillhörande den tegelhusbebyggelse som uppfördes på innergården av nuvarande kvarteret Kvasten.	1998
1463	Pumpstocken 10–13	Grundförstärkning	I samband med grundförstärkning av de fyra fastigheterna inom kvarteret Pumpstocken framkom en mängd träkonstruktioner som förmodligen är rester av kajkanter, broar och bryggor som funnits längs den dåvarande Nybrovikens inre delar. Dendroanalyser visar att de flesta av anläggningarna tillhör 1600-talets mitt.	2008

Figur 4. Tabell över lämningar kring kvarteret Vildmannen Stadsarkeologiskt register (SR).

METOD OCH GENOMFÖRANDE

All den markyta som ryms inom fastighetens fasader berördes av markinggrepp. Förutsättningarna för markarbetena inom kvarteret Vildmannen var att undergrunden dels bestod av lera och silt, dels av berggrund. Arbetet utfördes dels genom maskinschaktning, dels genom sprängning. Grundvattnet strömmade kontinuerligt till och det mottryck som försvann med de borttagna jordmassorna ersattes på så vis med vattnets mottryck. På grund av risken för sättningsskador i omgivande fastigheter fick därför inte det inträngande vattnet pumpas bort.

Stora delar av ytan stod vid undersökningen således under vatten. För delar av anläggningsarbetet användes därför dykare och mycket av det arkeologiska arbetet utfördes i form av muddringsövervakning.

Då hela undersökningsytan var omgiven av höga väggar och belamrad med byggmaskiner, kranar och containrar fungerade det dåligt både med GPS/RTK och totalstation (figur 5). I stället upprättades manuella ritningar.

Figur 5. Översiktsfoto över undersökningsområdet från sydväst. Foto från sydväst.

RESULTAT

Undersökningen visade att undergrunden för fastigheten har bestått av berg och vattenavsatt lera. Berg framkom främst i den västra delen, men det fanns även ett mindre inslag i den nordöstra delen. Det ytliga berg som framkom ligger också inom den strandlinjen såsom den återspeglas i kartmaterialet från 1600-talet (figur 6).

Undersökningen inleddes med att två schakt för hissropar grävdes. I det södra av dessa schakt framkom två vinkelräta rader med sten, vilka tolkades som grundmurar till den nedbrunna fastigheten. Dess grundmurar kan rumsligt kopplas samman med en grundmur som framkom sydväst om hissropen (figur 7).

Figur 6. Schaktet med samtliga anläggningar. I schaktet grävdes först för hissgröpar innan hela området banades av och berg i dagen sprängdes bort. Mot bakgrund av Fastighetskartan (urval bebyggelse och vägar), skala 1:400.

Figur 7. Grundmur uppförd direkt på berget. Foto från öster.

Figur 8. Stolpe med järfäste.

Vid uppförandet av 1800-talsbebyggelsen har trästolpar drivits ner i blåleran utmed strandbrinken och några stolpar har satts direkt mot berget fastsatta med järfästen (figur 8). Stolparna var koncentrerade till byggnadens vägglinjer. Ovan stolparna har plankor lagts ut; plankorna har bildat en plattform på vilken huset har uppförts (figur 9).

I de delar av fastigheten där berg kom i dagen, eller har legat ytligt, har grundmurarna uppförts direkt på berget och i den västra delen av undersökningsområdet fanns murar kvar som var uppförda direkt mot berg (se figur 7).

Endast fynd i form av rivningsmaterial, som kunde knytas till den nedbrunna fastigheten, framkom; detta tillvaratogs ej. Ett undantag i fyndbilden ut-

Figur 10. Åt- och frånsida av Johan III 1575 (?) ½ öre, SSM 70615:1 (jfr. Tingström 1963: 115). Skala 2:1.

gjordes dock av ett mynt från Johan III:s tid (figur 10), vilket framkom i den västra schaktväggen och utfyllnadsmassorna under grannfastigheten.

Figur 9. Plankor på vilka husets murar har byggts upp. Foto från nordväst.

DISKUSSION

Undersökningen visade att uppförandet av fastigheten Vildmannen 7 under åren 1895 till 1898 sannolikt innebar en total avröjning av ytan innan grundläggningen för den nedbrunna fastigheten.

Möjligen har delar av äldre pålning längs med den forna strandbrinken återanvänts. Denna strandbrink utgör en del av den gamla strandlinjen som återspeglas i kartmaterialet från 1600-talet.

REFERENSER

Litteratur

HEDLUND, JOHN 2018. *Arkeologisk förstudie: Vildmannen 7*. Tyréns AB, Stockholm.

TINGSTRÖM, BERTEL 1963. *Svensk numismatisk uppslagsbok. Mynt i ord och bild 1521–1962*. Stockholm.

Digitala källor

SR = STADSARKEOLOGISKT REGISTER FÖR STOCKHOLM
<https://stadsmuseet.stockholm.se/utforska/arkeologi-och-fornlamningar/stadsarkeologiskt-register-for-stockholm/>

Datum: 2021-09-17

KULTURMILJÖREGISTRET (KMR)

Riksantikvarieämbetets söktjänst (Fornsök) med alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige

<https://app.raa.se/open/fornsok/>

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Arkeologikonsult projekt-nr:	3385
Länsstyrelsens diarienummer:	431-17926-2020
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2020-05-13
Uppdragsgivare:	Hufvudstaden AB
Uppdragsnummer i KMR:	202000721
Län:	Stockholm
Landskap:	Uppland
Kommun:	Stockholm
Socken:	Stockholm
Fastighetsbeteckning:	Vildmannen 7
Berörd lämning, KMR:	L2015:7789
Typ av undersökning:	Arkeologisk undersökning
Utförandetid, fältarbete:	2020-11-11 – 2021-07-14
Inmätningssystem:	Manuell
Koordinatsystem:	SWEREF 99TM
Höjdsystem:	Manuellt
Projektledare:	Jan Kockum
Rapportansvarig:	Jan Kockum
Fältpersonal:	Jan Kockum
Planer och layout:	Ida Söderström
Fyndfotografering:	Jan Kockum
Kvalitetsgranskning:	Michel Carlsson
Fynd:	Fyndet, SSM 70615:1, har tillförts Stadsmuseet i Stockholm

Rapporter från Arkeologikonsult 2021:3385